

Н.М. ДАНИЛЕВИЧ*Львівський національний університет імені Івана Франка*

УДК 316.334.5

**ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЛОКАЛЬНОЮ СОЦІОЕКОСИСТЕМОЮ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ¹**

За результатами експертного соціологічного дослідження подані конкретні висновки та рекомендації, що покликані оптимізувати управління соціоекосистемою в регіоні (місто Львів).

В останні десятиріччя людство почало усвідомлювати, що для його добробуту не достатньо лише самих продуктів виробництва, а найвищими цінностями залишаються непошкоджені природні ландшафти, чисті поверхневі й підземні води, ґрунти, рослинність та атмосферне повітря. В той же час людство зрозуміло, що заклики «повернення до природи» утопічні, що відмова від основних досягнень науково-технічного прогресу просто неможлива, тому що це принесе небачені лиха і загибель від голодної смерті вже не мільйонів, а мільярдів людей. Ця нібито безвихідна ситуація змусила шукати компромісні шляхи поєднання різноспрямованих соціальних, економічних та екологічних інтересів, що можливо лише при розгляді їх у єдиній системі «суспільство-природа». Критерієм досконалості такої соціоекосистеми є оптимальні природні, матеріальні, санітарно-гігієнічні та естетичні умови для існування в ній людського суспільства. Лише вивчаючи суспільство і навколишнє середовище як єдину систему, можна збагнути закономірності їх функціонування, оптимізувати і успішно керувати їх гармонійним розвитком.

Питанням організації управління соціоекосистемою присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених Р. Бордена, Дж. Пратта, Л. Генса, К. Суссана, Т. Малбеога, Г.О. Бачинського, Є.В. Гирусова, М.І. Долішнього, М.А. Голубця, Ю.Г. Маркова, М.М. Назарука та інших.

Деякі науковці заперечують саму можливість структурної та функціональної єдності суспільства і природи в межах однієї системи при керівній ролі суспільства, посиляючись на те, що біологічні та соціальні форми руху матерії несумісні (М.А. Голубець) [1, с.79]. Однак, взаємодія суспільства та природи в соціоекосистемах здійснюється через працю, матеріальне виробництво, тобто на рівні фізичних та хімічних форм руху матерії. При вивченні взаємодії суспільства та природи дуже важливо було перейти від сферичних (оболонкових) уявлень про ноосферу, техносферу тощо до системного мислення. Відповідно до цього об'єктом вивчення соціоекології прийнята глобальна система «природа-суспільство» та її територіальні складові. Це має принципове значення, тому що вивчення

всіх компонентів будь-якої соціоекосистеми не рівнозначне вивченню соціоекосистеми як цілісного об'єкта, бо в процесі взаємодії окремі її частини виявляють нові якості та риси, які були відсутні до включення їх у систему, чи до виникнення розвинутої форми взаємодії. Тому соціоекологія не просто механічно підсумовує результати дослідження складових елементів соціоекосистем, а узагальнює результати цих досліджень на якісно новому системному рівні, вивчає соціоекосистеми як цілісні об'єкти - так вважає Г.О. Бачинський [2, с.18]. Нам важливо було все ж таки дослідити можливість практичного управління в межах соціоекосистеми, що є метою роботи, і новизну якої ми вбачаємо у розкритті механізмів управління соціоекосистемою та гармонізації взаємовідносин в межах локальної соціоекосистеми на прикладі міста Львова.

Таким чином, соціоекосистему можна визначити як територіальну соціоприродну саморегульовану систему, динамічна рівновага якої повинна забезпечуватись людським суспільством [3, с.19]. Це зовсім не означає, що людина може керувати природними та суспільними законами або довільно змінювати внутрішні процеси, що відбуваються у природній та соціально-економічній частинах соціоекосистем. Проте людство може і повинне навчитись використовувати та скеровувати їхню дію для цілеспрямованого управління соціоекосистемами як цілісними об'єктами.

Завданням управління соціоекосистемами на даному етапі розвитку взаємовідносин між природою і суспільством є розробка й ефективне використання на практиці принципів, які б являли собою результат конкретизації вимог певних закономірностей та відігравали роль регулюючих факторів гармонізації взаємовідносин у межах соціоекосистеми. Беручи до уваги той факт, що соціоекосистеми є, перш за все, соціальним феноменом, виникає необхідність розгляду предметно-характерних, соціально-екологічних принципів, якими необхідно керуватися при управлінні процесами в даній системі, так і загальних принципів соціального управління.

Першим і основним таким принципом повинен бути принцип оптимальної відповідності суспільства і природного середовища. Зміст цього принципу включає еквівалентність предметно-енергетичного обміну між суспільством і природним середовищем у процесі виробництва, а

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. екон. наук Хоронжий А.Г. (ЛНУ ім. Івана Франка).

також натуральну оптимальність природокористування (за циклічністю, неперервністю, безвідходністю).

Другий принцип - принцип природної рівноваги біосфери, тобто вироблення установки на підтримання цілісності біосфери. При цьому у зв'язку зі зростанням масштабів діяльності людини, виникає необхідність відігравати нею ролі фактору організації природного середовища, що не тільки оточує суспільство, але і в масштабі всієї біосфери, керуючись законами цілісності біосфери.

Третій принцип - принцип компенсації використовуваних природних ресурсів; четвертий принцип - принцип екологічної чистоти, під яким розуміється повна утилізація відходів виробництва і побутового споживання; п'ятий принцип - принцип комплексності і екологічної обґрунтованості рішень з установкою на домінування довгострокових рішень над короткостроковими; шостий - принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки, обов'язковості дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні управлінської діяльності. Сьомий принцип - принцип збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів та комплексів; восьмий - принцип гласності і демократизму при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду; дев'ятий - принцип врахування, при вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, ступеня антропогенної змінності території, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну ситуацію; десятий - принцип всенародної значимості природоохоронної діяльності, пріоритету загальнодержавного інтересу над відомчим, суспільного над особистим. Одинадцятий принцип - принцип вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міжнародного досвіду і співробітництва [4, с.82].

Щодо дотримання загальних принципів соціального управління при здійсненні регулювання та контролю протікання процесів у соціоecosистемі, необхідно зазначити, що вони забезпечують науково-обґрунтовану впорядкованість дій по здійсненню управління, вибору методів і прийомів управлінського впливу в даній системі. Ці принципи, як правило, використовуються не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку, що відображає їх об'єктивну обумовленість. Так при підготовці і прийнятті управлінських рішень принципи об'єктивності, системності і комплексності реалізуються в ефективному вирішенні соціоecологічних проблем тільки тоді, коли дотримується принцип науковості. В той же час науковий підхід неможливий, наприклад, у разі необ'єктивного вивчення та висвітлення тих чи інших закономірностей. Таким чином, принципи управління, в їх нерозривній єдності і взаємодії, дозволяють організувати управління процесами соціоecosистеми, забезпечити узгодженість їх протікання, не виходячи за межі того чи іншого закону розвитку і взаємодії суспільної та природної підсистем.

Отже, розглянемо найбільш важливі принципи соціального управління, які мають місце при організації управління соціоecosистемою.

Принцип науковості полягає в науково обґрунтованому, з використанням міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук, здійсненні

контролю над соціоecологічними явищами, нормуванні впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, здійснення заходів по охороні природи тощо.

Принцип об'єктивності передбачає строге дотримання вимог об'єктивних закономірностей, облік наявних можливостей, дійсного стану соціоecosистеми.

Принцип об'єктивності вимагає максимального співвідношення управлінських впливів із закономірностями, соціальними фактами, тенденціями розвитку соціоecosистеми. Він передбачає, щонайменше, три рівні наукового обґрунтування соціально-управлінських рішень, за якими суб'єкт управління повинен володіти:

- системою загальних законів і категорій розвитку соціоecологічних підсистем;
- окремими соціологічними концепціями і результатами конкретних соціальних досліджень;
- закономірностями управлінської діяльності.

Принцип системності полягає в тому, що соціоecологічне управління повинно розглядати всю сукупність факторів розвитку суспільства і природи, взаємозв'язок виробничо-технічних, економічних, соціальних, духовних, екологічних та природних явищ і процесів, характер їх взаємодії та зв'язків як у часі, так і в просторі. З точки зору управління усі ці явища і процеси повинні розкриватися як єдина сукупність компонентів у рамках цілісного системного утворення.

При управлінні соціоecosистемами вирішення соціальних, економічних, екологічних завдань тісно взаємопов'язані. Тим самим виникає необхідність узгоджених дій органів управління і служб, які здійснюються на єдиній основі, забезпечення гармонійного розвитку природної та суспільної підсистем, тобто, управління повинно базуватися на системному принципі. Цим підкреслюється, що соціоecологічне управління виступає як особлива система. Сутність системного принципу полягає в поєднанні окремих взаємообумовлених видів діяльності, необхідних для реалізації певних конкретних цілей. Принцип системності передбачає не звичайну координацію між діяльністю різних організацій на основі узгодження планів, а зв'язок планів в єдину цільову програму, наприклад, по охороні навколишнього природного середовища, в якій відображено їх функціонування у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.

Принцип комплексності полягає, в тому, що у кожному, досить складному соціоecологічному процесі необхідно враховувати усі його аспекти, як соціальні та економічні, так і екологічні та природничі. Це як би особлива сторона системності в управлінні соціоecологічними процесами - не тільки організаційна повнота і цілісність, але й повнота охоплення усіх сторін явища [5, с.64].

Перераховані вище принципи управління соціоecosистемою є основними і можуть розширювати поле свого застосування, щодо гармонізації взаємовідносин між суспільством та природою.

Виходячи із проведеного теоретичного аналізу, для нас важливим було відслідкувати можливість ефективного управління соціоecosистемою на локальному рівні (місто Львів). З цією метою у квітні-травні 2005 року було проведено експертне дослідження. Загалом в якості експертів виступали фахівці з соціоecологічних питань, було опитано 56 осіб з Львівського національного університету імені

Івана Франка (опитано 12 експертів), Львівського екологічного технікуму (опитано 12 експертів), Інституту НАН екології Карпат (16 експертів), Управління екологічної безпеки Львівської області (8 експертів), ДП «Аргентум» (підприємство займається утилізацією відходів, опитано 8 експертів). Дослідження проводилось у вигляді стандартизованого інтерв'ю серед науковців-теоретиків та практиків, які мають значний досвід роботи з соціоекологічними проблемами. Опитувані вибирались імовірнісним шляхом.

Отримані результати дослідження та їх кількісний та якісний аналіз дозволив нам зробити наступні узагальнення щодо можливості управління соціоекосистемою у місті Львові. Стосовно оцінки сьогодення соціоекологічної ситуації у місті Львові, то тут думки опитаних експертів розділилися: 54 % вважають її задовільною, 44 % - незадовільною, на «добре» оцінили її тільки 2 %. Оцінку «відмінно» ж не поставив ніхто.

Найсильніший негативний ефект на соціоекологічну ситуацію у місті Львові справляють такі чинники: нехтування соціоекологічними проблемами з боку органів влади – 44 % опитаних, економічна криза в країні – 40 %, нецільове використання коштів фондів охорони навколишнього середовища – 36 %, внутрішня культура населення, його ставлення до навколишнього середовища – 34 %, застосування застарілих технологій – 34 %.

Серед заходів, які реально можуть бути впроваджені для покращення соціоекологічної ситуації у місті, визначені: посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за соціоекологічні порушення – 60 % опитаних, впровадження у виробництво екологічно чистих технологій – 52 % опитаних, економічне стимулювання державою природоохоронної діяльності – 40 %.

На запитання «Які громадські і політичні екологічні організації реально допомагають вирішенню соціоекологічних проблем у місті Львові?», 28 % респондентів відповіли, що - Товариство охорони природи, 26 % опитаних заповнили графу «інше», де найчастіше зустрічається відповідь «ніхто». Можемо констатувати, що ці організації не виконують своїх прямих обов'язків.

На думку 62 % опитаних експертів, за стан оточуючого середовища повинна нести відповідальність місцева влада, 28 % опитаних вважає, що відповідальність несуть керівники конкретних підприємств, а 26 % - відповідальною вважають центральну владу.

Відповіді на запитання «Чи може сьогодні місцева влада своїми силами конструктивно вирішувати природоохоронні питання?»: «так» відповіли – 54 %, а «ні» – 40 %, а в графі «інше», зустрічається відповідь «може, але не хоче». Щодо застосування у місті Львові механізму економічного стимулювання «соціоекосистем», 80 % опитаних вважають, що така діяльність не здійснюється. Серед тих, хто вважає, що такі заходи здійснюються, а їх 10 %: 16 % зазначили, що надаються податкові пільги для реалізації «соціоекосистем», 8 % - надання пільгових кредитів для реалізації «соціоекосистем».

Пріоритетними заходами, які сприятимуть покращенню ситуації в зонах соціоекологічних негараздів, є наступні: законодавче закріплення обов'язків підприємств, організацій і відомств у максимально можливому обсязі компенсувати нанесення природі збитків – 56 % опитаних; заміна старих виробництв новими екологічно чистими технологіями – 54 %; створення соціоекологічного моніторингу

для контролю за станом оточуючого середовища та охорони здоров'я населення – 46 %; збільшення централізованих асигнувань в місцевий бюджет для проведення природоохоронних заходів - 36 % респондентів.

Нашим респондентам ми поставили таке запитання: «Які соціоекологічні заходи доцільно і реально організувати для поліпшення соціоекологічної ситуації у місті Львові?» Констатовано, що: найперше потрібно посилити відповідальність (адміністративну та кримінальну) за порушення встановлених норм, що регулюють питання охорони навколишнього середовища – 42 %; контролювати викиди вихлопних газів та інших шкідливих речовин – 38 % опитаних; встановлення біля житлових будинків спеціальних контейнерів для різних видів сміття – 32 %.

Експерти вважають, що держава повинна: приймати більш жорсткі закони щодо забруднення навколишнього середовища (накладати штрафи посилювати відповідальність посадових осіб, і таке інше) – 42 % опитаних; застосування економічних важелів для стимулювання розвитку природоохоронної діяльності – 36 %; запровадження національних програм охорони навколишнього середовища - 20 % опитаних.

Управління соціоекосистемою є основою для вирішення проблеми гармонізації взаємодії людини (соціуму) та природи (екосистеми). Проте, ефективність такого управління буде визначатися, для кожної системи якістю та кількістю інформації, зібраної про систему. Основним завданням управлінського процесу при цьому буде оптимізація соціоекосистеми і створення відповідної динамічної рівноваги в ній. Соціоекосистемний підхід передбачає усебічне дослідження просторових утворень «соціум-природа» з виявленням всього комплексу явищ та об'єктів, залучених у такі утворення, та досконалим вивченням процесів, що проходять у підсистемах соціуму та природи.

Підставою для розв'язання питань організації управління соціоекосистемою може бути лише накопичена віками наукова інформація, виробничий досвід, глибоке знання фізико-географічної, екологічної, демографічної, етнічної, соціально-економічної, ментальної специфіки тощо кожної конкретної території, для котрої передбачено моделювати еталонну екосистему. І як би не було складно і важко виконувати цю роботу, вона мусить бути реалізована на всіх рівнях: локальному, регіональному, національному та глобальному, і для всіх господарських одиниць. Для цього треба мобілізувати весь науковий, виробничий та управлінський інтелект. Без чіткої уяви про те, якою має бути на найближчу і дальшу перспективу еталонна система, якими засобами, методами і темпами до неї буде наближатися керована система, якими параметрами повинні характеризуватися взаємовідносини між основними структурними блоками кожної конкретної керованої системи, не може бути мови про ефективне керування соціоекосистемою.

Якщо говорити про соціоекосистему Львова, то проведене експертне соціологічне дослідження підтвердило, що управління соціоекосистемою у Львові є далеко не досконалим, про що свідчить існуючий стан навколишнього середовища. Потрібно міняти світогляд населення щодо цієї проблеми, посилювати відповідальність (адміністративну та кримінальну) за порушення норм довкілля, а владі слідкувати за діяльністю екологічних організацій, виділяти кошти для проведення соціоекологічних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубець М.А. Плівка життя. – Львів: «ПОЛП», 1997. -186 с.
2. Бачинский Г.О. Социозкология: теоретические и прикладные аспекты. -К.: Наук. думка, 1991. -151с.
3. Основи соціоекології: Навчальний посібник /Г.О. Бачинський, Н.В. Беренда, В.Д. Бондаренко та ін.; За ред.

Г.О. Бачинського. –К.:Вища школа, 1995.-238 с.

4. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник /За ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. –Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. -516 с.

5. Назарук М.М. Основи екології та соціоекології. - Львів: Афіша, 1999. -254 с.

Надійшла до редколегії 06.02.2006

ДАНИЛЕВИЧ Н.М. ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЛОКАЛЬНОЙ СОЦИОЭКОСИСТЕМОЙ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

По результатам экспертного социологического исследования представлены конкретные выводы и рекомендации, призванные оптимизировать управление социозкосистемой.

***

DANILEVICH N.M. ORGANIZATION OF MANAGEMENT LOCAL SOCIO-ECOLOGICAL SYSTEM: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

By results of expert sociological research concrete conclusions and the recommendations are submitted, called to optimize management of social ecological system.

Н.В. КОВАЛІСКО

канд. соц. наук, доц.

Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 316.334.2+316.52

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-СТРАТИФІКАЦІЙНИХ ЗМІН НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Поряд з вивченням процесів соціальної мобільності у дослідженні соціальної структури регіону застосовується стратифікаційна модель на основі багатовимірного ієрархічного підходу.

Для наукового управління розвитком соціальної структури суспільства, підвищення ефективності та рентабельності виробничих підприємств зростає важливість оперативної і достовірної соціологічної інформації. Особливе місце в цій інформації відводиться соціологічним даним про процеси трудової мобільності, адже від них процесів, певною мірою, залежить ефективність виробництва. Водночас особливо важливо мати таку інформацію не стільки в "зрізах" соціальної структури, скільки в динамічних процесах. Такі знання "можуть бути отримані шляхом повторних (інтервальних) досліджень на порівняльних масивах, чи шляхом порівняння емпіричної соціологічної інформації, отриманої в різних регіонах країни" [1, с.63].

За результатами конкретно-соціологічного аналізу можна виявити напрямки, тенденції, інтенсивність соціальних переміщень, тобто об'єктивні показники процесу. Крім того, з'являється можливість з'ясувати суб'єктивні фактори цього процесу. Тут особливий інтерес має виявлення оцінок і уявлень про існуючі у суспільстві, в організації чи на підприємстві можливості, шанси, перспективи соціально-професійного росту. Важливого значення набувають орієнтації, прагнення, мотиви і стимули цих орієнтацій. Зрозуміло, що на конкретно-науковому рівні дослі-

джуються, як правило, вузькі локальні тенденції, галузеві та регіональні особливості соціальної мобільності. Подібні дослідження вимагають і допускають відносно стійку в часі конфігурацію позицій і статусів. У цьому гетерогенному, одночасно стратифікованому і диференційованому просторі відбувається процес руху, переміщення, флуктуації індивідів, а також вироблених і сконструйованих ними предметів, образів та ідей. Разом із тим особливість ситуації в Україні полягає в тому, що не лише індивіди переміщуються між позиціями, але і самі позиції приходять в рух одна відносно одної і намагаються створити нові, скільки-небудь стабільні конфігурації [2, с.5].

Важливим аспектом в аналізі такого процесу, як соціальна мобільність, є соціологічний вимір ринку праці, метою якого є вивчення соціальних установок, суджень, думок людей щодо шляхів їхньої соціально-економічної поведінки у сфері трудових відносин.

Регіональні аспекти соціально-трудої мобільності, зайнятості та безробіття досліджуються соціологічною лабораторією кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, починаючи з 1999 року, в рамках держбюджетної теми кафедри «Регіональна економічна соціологія». Регіональний аспект трудової